

De laatste oproep

De nakende ondergang van het Vlaamse cultuurwezen

Zolaprijs 99

Yves Van Kerckhove

Eerste prijs Emile Zola-wedstrijd 1999

Vanaf "hebban olla vogala nestas" tot "Junkieverdriet", van Van Veldeke tot Lanoye, kortom vanaf het eerste kwart van de twaalfde eeuw tot op heden - en misschien al veel langer - 'bedrijft' men in het Nederlands taalgebied literatuur. Desalniettemin heeft de goegemeente vandaag nog maar weinig belangstelling voor wat gedurende meer dan acht eeuwen onder de vorm van literair proza en poëzie tot ons is gekomen. Wie begaan is met ons 'Cultureel Erfgoed' kan maar beter voor altijd worden opgesloten in de diepste kerker, vinden velen. O droefenis!

Het is nu bijna 900 jaar geleden dat - naar men veronderstelt - het eerste zinnetje uit de Nederlandse taal op papier werd gezet. Wie had toen ooit durven dromen dat tegen het volgende millennium onze geschreven taal zulke proporties zou hebben aangenomen? Allicht niet die eenzame, verliefde monnik die in de abdij van Rochester te Kent - nog niet eens in België of Nederland zelf - de 'ondeugende' woorden 'hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic / enda thu wat unbidan we nu' op papier zette en er, bij wijze van verduidelijking, de Latijnse vertaling boven schreef. Net zomin als diezelfde monnik er zich van bewust was dat men in 1933 zou besluiten de Nederlandse literatuurgeschiedenis met zijn pennentrek te laten aanvatten.

Eigenlijk is dit oudst daterende zinnetje uit onze taal wat het 'Onze Vader' voor de Christenen is: iets dat men uit het hoofd moet kennen - het liefst nog, zoals de Fransen plegen te zeggen: uit het hart - en dat gekoesterd moet worden als het dierbaarste bezit. Dit heuglijke kleinood geeft onze taal een ware identiteit en wat meer is, een afbakening: dáár begint onze literaire geschiedenis. Het zou dan ook mooi zijn eens een enquête te houden bij de Nederlandssprekende bevolking en de mensen te vragen hoe dat zinnetje nu eigenlijk luidt, waardoor hun taal niet langer een verwaarloosbaar sujet zou zijn.

Jaja, het onderwijs!

Het feit dat taalferventen het gebrek aan kennis bij hun landgenoten moeten hekelen, kent ongetwijfeld zijn oorsprong in ons onderwijssysteem. Naar aloude traditie is het literatuuronderwijs in de eerste vier jaar van het secundair onderwijs verwaarloosbaar. Terrecht, zeggen sommigen, want zonder basis-kennis van de noodzakelijke grammaticale en lexicale gegevens, kan men niet genieten van hoogstaande letteren. Onterecht, zeggen anderen, de empiristen eigenlijk, die menen dat je aan de hand van de 'kunst' de grammaticale en lexicale problemen moeten verklaren. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat er ook een derde en een vierde groep bestaat: ze kunnen in één adem worden genoemd omdat ze elkaars antipode zijn. Aan de ene kant vind je diegenen die dat theoretisch gedoe maar niets vinden. Zij menen dat je de taal gewoon over je heen moet laten vloeien en er de dingen die je interessant lijken moet uitpikken, zoals op een buffet. Loodrecht daartegenover staan de zogeheten grammaticafreaks. Zij staan vol scepsis tegenover al te veel nieuwlichterij en beperken zich in hun onderricht tot het verklaren van technische fenomenen, iets waarin ze - het moet gezegd - zeer onderlegd zijn.

Standpunt innemen in een vaak hoog op-laaierende discussie als deze is geen evidentie. Vooral de meningen van de eerste twee groe-

pen lijken goed verdedigbaar, al rijst hier uiteraard al gauw de vraag of kinderen van dertien, veertien jaar het gezellig vinden met louter definities en woordverklaringen geconfronteerd te worden. Een groot deel haakt al vlug af en krijgt een begrijpelijke aversie tegen de taal. Anderzijds dient gezegd dat leerlingen van de empirische aanpak vroeg of laat teleurgesteld raken wanneer zij erachter komen dat die taal, waarvan ze steeds de mooiste kanten hebben gezien, ook gruwelijke calamiteiten in zich draagt. Op dat punt zijn ook zij ertoe geneigd af te haken.

Als ik mijn hart volg, kies ik echter voor de laatstgenoemde methode. Je hoeft dan geen vier jaar te wachten om de vruchten van het harde zwoegen te plukken en je kan al veel vroeger bij vriendjes gaan opscheppen met dingen als 'Terwijl Serge, mijn neef uit de stad / het al volop over neuken had, / deden wij, jongens van het platteland / nog alles met de hand.' - een frivool gedichtje van ons aller Ivo

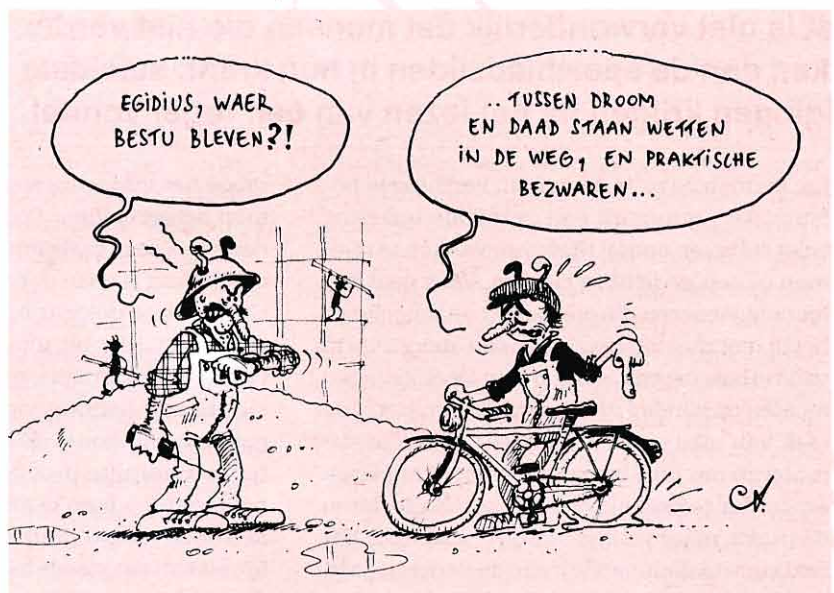
Van Strijtem - of all names -, dat niet zou misstaan in de opvoedende taak die scholen te vervullen hebben. Na het hart komt helaas ook nog het niet te verdringen verstand, dat zegt dat we beter goed gewapend de 'strijd' kunnen aanvatten en eerst alle valstrikken moeten hebben doorzien. Toch mogen we deze redenering niet als de grote boeman zien: zij

zegt dit uit liefde voor de taal en met als doel ten volle van haar schoonheid te kunnen genieten. Etymologische, verklarende en andere woordenboeken worden dankzij deze methodiek namelijk overbodig en geven de zeventienjarige student de kans literatuur als een spons te absorberen en ze uit te wringen bo-

ven het hoofd van allen, zij het tot spijt en wanhoop van velen.

Maar hét probleem in heel deze discussie ligt op het vlak van de gedrevenheid van de doorsnee germanist. Ik heb er in mijn humanioraloopbaan een pak versleten en elk hadden ze hun eigen aanpak en visie op taal en literatuur. Al bij al mag ik best tevreden zijn over de kennis die zij mij hebben getracht bij te brengen. Ondanks de pejoratieve bijklank die het woord 'jezuïetencollege' vaak opwekt, bestaat er geen betere plaats om je geest te ontwikkelen en krijg je nergens meer gelegenheid je creativiteit te uiten: een poëziefhebber in de poësis en een redenaar in de retorica, kan een mens zich nog betere leerkrachten wensen?

Anderen hebben daarentegen minder geluk: vele licentiaten in de Germaanse talen hebben er lak aan dat menig student in contact wil komen met het oeuvre van bijvoorbeeld Claus of De Coninck. Een gedichtje van Van Osta-

ijen of Gezelle kan - omdat het jaarprogramma het zo voorschrijft - nog net, maar alles wat ruikt naar vernieuwing, originaliteit of 'voor-zeventienjarigen-interessante' lectuur wordt door een verkeerdelijk ingeplante chip genadeloos uit hun hoofd verwijderd. Helaas tonen reacties van jongeren met een brede

culturele interesse aan dat deze soort haar slag aan het thuishalen is. Dit maakt het gros van de lesgevers dan ook tot 'lesboeren'.

Aangezien dit fenomeen niet echt van voorbijgaande aard schijnt te zijn, zit er wellicht niets anders op dan de handboeken aan een grondige doorlichting te onderwerpen. Verkondigen dat gevestigde waarden uit vervlogen eeuwen plaats moeten ruimen voor een nieuwe stroming van schrijvers en dichters, zou van weinig inzicht in en van nog veel minder liefde vóór de Nederlandse taal getuigen. Maar ontkennen dat vandaag de dag dijken van teksten geschreven worden, is minstens even erg. 'Consensus' lijkt dus het sleutelwoord, maar helaas zijn we hiervan nog mijlenver verwijderd.

Mensen die school gelopen hebben in het Algemeen Secundair Onderwijs (ASO) hebben enige notie van hoe de literatuur zich door de eeuwen heen in Vlaanderen en Nederland heeft ontwikkeld. Dat is positief. Met een beetje ge-

Erfgoed'. Erger nog wordt het als dit soort mensen ministerposten gaat bezetten en - God beware ons - het tot Minister van Cultuur schopt. Op dit punt aangekomen, zal - als het begrip al gradaties kent - de ondergang haar culminatiepunt bereiken. Dit mag dan tevens een waarschuwing zijn voor het gevaar van extreem-rechtse staten; het verleden leert ons immers dat net in deze regimes het cultuurbarbarisme hoogtij viert.

Het literaire taboe

Toch mag men het Jan Modaal niet kwalijk nemen dat hij zich niet inlaat met het lezen van romans, dichtbundels of literaire tijdschriften. Het wereldje heeft veelal zelf een kordon opgetrokken, met als doel een zo klein mogelijke groep mensen te bereiken, al zal het dat zelf zelden of nooit toegeven. Wie geen kennis had van de zaken die voor het vatten van hoog culturele aangelegenheden conditio sine qua non waren, werd zonder al te veel

Het is niet verwonderlijk dat mensen die niet verder raken dan de sportbladzijden in hun krant, suïcidale neigingen krijgen na het lezen van één regel Vondel.

poeha verzocht zich niet langer met hun 'zaakjes' in te laten. De tijden mogen dan sinds lang veranderd zijn, toch blijft dit

luk kennen ze zelfs de namen van enkele belangrijke figuren en een verfoeide enkeling weet zelfs een aantal titels van werken te noemen of een gedicht te citeren. Vaak gaat het hier om jongeren die ook buiten de schooluren hetzij met theater, hetzij met een andere vorm van verbale expressie bezig zijn. Deze jongeren moeten op handen worden gedragen. Het is de taak van elke onderwijsinstelling hen te stimuleren om hun bezigheden voort te zetten en verder te ontwikkelen. Vele scholen laten daarvoor maar weinig ruimte, waardoor dat zeldzame taalminnende individu verloren gaat.

Nog veel erger is het gesteld met mensen die nooit - op welke manier ook - in contact gekomen zijn met de schoonheid van onze taal. Jammer genoeg blijft deze groep het grootste deel van onze bevolking uitmaken. Zij vinden het maar niets dat de overheid subsidies verleent aan toneelverenigingen of organisaties ter bescherming van het 'Cultureel

taboe het literatuurwezen als een kwade demon achtervolgen. Dat maakt dat men - om het even heel extreem te stellen - aan klantenbinding is gaan doen om het volk opnieuw de weg naar de culturele centra te wijzen.

Het middel bij uitstek hiervoor is ongetwijfeld de komedie geweest. Toneelhuizen allerhande hebben via de explosie van het medium televisie in de jaren tachtig en negentig met gratis producties de Vlaming naar het theater weten te lokken. Op de duur werden deze voorstellingen van een zo bedenkelijk niveau dat steeds meer mensen afhaakten. Gevolg hiervan is dat er vandaag de dag een ambigu beeld rond cultuur in het algemeen en rond theater in het bijzonder is geschapen: enerzijds dat van het besloten klikje, anderzijds dat van het hof van goedkoop vertier. De meeste producties bevinden zich echter tussen deze twee polen in, wat het bezoeken van het theater tot een meer dan aangenaam tijd-

verdrijf maakt.

Het is dus overduidelijk dat deze groot-scheepse, door de commercie gestimuleerde sensibiliseringscampagne faliekant is afgelopen. Ze is ontgensprekelijk mislukt en haar gevolgen zullen nog heel lang nazinderen. Toch is het niet vanzelfsprekend een breed publiek warm te maken voor de geneugten die de literatuur te bieden heeft. De meest aangewezen, doch vrij radicale weg is om van overheidswege een aantal verplichtingen op te leggen. Vraag blijft dan welke verplichtingen en of je binnen de kortste keren eigenlijk geen dictatoriaal regime creëert?

Moeten we het cultuurwezen dan laten tanen? Moeten we lijdzaam toezien hoe het in verderf wordt gestort en overwoekerd door de steeds toenemende groei van de massamedia? Of moeten we het herinrichten als een forum van jolijt en van vertier, zoals de sfeer waarin Shakespeare zijn stukken opgevoerd zag? Misschien is deze laatste suggestie zó slecht nog niet. De prototypische theaterbezoeker in drielidig maatpak zou het niet appreciëren, maar als de mensen niet naar de zalen trekken, moeten we de zalen misschien wel naar de mensen brengen? Hiermee bedoel ik niet dat we er - zoals dat in de zestiende-eeuwse Spaanse mantel- en degenstukken het geval was - een plaats moeten van maken waar prostituties klanten komen oppikken, maar wel - zoals het er later in Engeland, maar ook in Spanje ten tijde van de *autos sacramentales* aan toeging - een aangelegenheid - al dan niet in open lucht - waar gedurig mensen af- en aanlopen en te gepasten tijde een stuk van het schouwspel meepikken. Uiteraard mogen we dit niet generaliseren en zou het slechts als een tussenstadium dienen om mensen de grote stap te leren zetten.

Voorstellen om het lezen te bevorderen

Een andere onthutsende constatering die moet worden gemaakt, is dat mensen niet meer lezen. Nu ja, wel de krant of hun obligate weekblad, hoogstens zelfs eens een Brusselmans of Mennes, maar de groten en dan zeker die uit het verleden staan steevast op de 'zwarte lijst'. Om ook dit euvel op te los-

sen, moet er wel een serieuze heropvoeding plaatsgrijpen. Het is niet verwonderlijk dat mensen die niet verder dan de sportbladzijden in hun krant of de prentjes in hun stripverhaal raken, na het lezen van vijf bladzijden Couperus of één regel Vondel suïcidale neigingen krijgen. Maar beginnen met elke dag vijf gedichten uit 'De Lenige Liefde' en steeds wanneer je vijf nieuwe leest de oude terug herlezen om alle pointes te vatten, mag toch weinig problemen scheppen? Mocht dit echter wel het geval zijn, kan je steeds beginnen met tien columns van een eerder vermeld schrijver in een van Vlaanderens populairste weekbladen, al rest ons daar de vraag of je dan ooit nog uit die vicieuze plas- en poepcirkel verlost kan worden...

Toch verdient Brusselmans lof. Als er één persoon is die met een soort van laatste oproep om cultuur een geweten te schoppen Vlaanderen kan bereiken - heeft bereikt -, is hij het wel. Zijn boeken gaan als zoete broodjes van de hand, culturele centra lopen storm voor zijn ietwat exuberante verschijning en één Humolezer op twee rent onmiddellijk door de inhoudstafel, op zoek naar de wekelijkse kanttekening van deze schrijver. Toch moeten mensen maar eens gaan beseffen dat er meer is, moeten ze dringend ophouden met Lanoye in éénzelfde adem te noemen en moeten ze - tot gevolg - deze laatste dan maar eens gaan lezen. Hij is namelijk de springplank van zeer toegankelijk naar toegankelijk. En vermits meer dan de helft van alle literatuur min of meer toegankelijk is, zal de nieuwe lezer zijn hele leven en nog lang daarna zoet zijn met het grasduinen in 900 jaar Nederlandse literatuur.

Als ik terugkeer naar het ASO, valt er misschien iets voor te zeggen om poësisstudenten een tiental klassieke en moderne gedichten uit het hoofd te laten leren. Vijf van die gedichten zouden dan voor iedereen dezelfde zijn, vijf andere zouden van een soort *longlist* kunnen worden geplukt, waarop elke leerling naar zijn smaak en vermogen een handvol gedichten kiest. De vijf obligate gedichten zouden dan als een 'taalhymne' door het leven kunnen gaan en een canon zijn als ver-

tegenwoordiging van onze taal.

Onontbeerlijk op dit lijstje is 'Het Egidiuslied', waarin de schrijver zijn gemis bezingt van zijn overleden vriend. Het dateert uit de veertiende eeuw en zou samen met het 'hebban olla vogala...', dat uiteraard ver boven deze canon verheven staat, de fundamenten van onze taal kunnen impliceren. Als erkenning voor de grote drie uit de zeventiende eeuw, met name P.C. Hooft, G.A. Bredero en Joost van den Vondel zou het gedicht 'Sonnet (Gheswinde Grysaert)' van Hooft kunnen fungeren. Natuurlijk is deze keuze subjectief en na overleg voor eventuele wijzigingen vatbaar. De twee volgende in het rijtje zijn echte klassiekers: vooreerst, als ode aan de negentiende eeuw, maar vooral aan de dichter zelf, het vaak vermaledijde 'Dien avond en die roze' van priester-dichter Gezelle. Al was het maar om de 'drie dierbare beelden' in het 'hert' van de dichter: 'u, / dien avond-en-die roze!'. Het tweede is sowieso een *must* omdat het een zin bevat die zo mogelijk nog bekender is dan de eerste uit onze taal. Bij het horen van 'Maar doodslaan deed hij niet, want tussen droom en daad / staan wetten in de weg en praktische bezwaren, / en ook weemoedigheid die niemand kan verklaren, / en die des avonds komt, wanneer men slapen gaat', gaat er zeker een belletje rinkelen. In de wetenschap dat deze zin een uittreksel is uit Willem Elsschots 'Het Huwelijk' hebt u meteen het vierde ge-

Ook Komrij acht dit gedicht De Conincks hoogste goed, toch een niet geringe maatstaf.

Mooier zou het zijn om deze pareltjes aan alle Vlamingen en Nederlanders op te leggen, maar je mag het uiteraard niet té ver drijven: ook niet iedereen houdt van voetbal.

Correct gebruik

Ons erfgoed moet dus, het moge nu wel duidelijk zijn, beschermd en uitgebreid worden en het hoogste wat iemand kan doen is hiervoor zoveel mogelijk mensen mobiliseren. Essayisten kunnen een deel van deze rol trachten te vervullen, maar hun aandeel in de maatschappij is net iets te beperkt. Bekende Vlamingen met hun kop op affiches zetten met een boek in de hand ruikt al snel naar commerciële exploitatie, maar een canon vastleggen in de eindtermen van het middelbaar onderwijs - voor zover die er dan al zijn - zou enige zoden aan de dijk kunnen zetten.

Het is tijd voor verandering! Geplande heropwaarderingen zien nauwelijks het daglicht en wanneer zij er dan toch in slagen een of andere dag de kop op te steken, worden ze maar al te gauw misbruikt door een rabiante menigte die meent dat een arbeider, bediende of ambtenaar na zijn zware dagtaak wel wat anders te doen heeft dan zich te verdiepen in een of ander boek; zij walgt van het woord. Daarom brengt zij amusement en vertier, hapklare tv- en radioprogramma's waarin de ge-

Poësisstudenten zouden tien klassieke en moderne gedichten uit het hoofd moeten leren; een canon als levenslange vertegenwoordiging van onze taal.

dicht uit de *shortlist*. Voor het laatste richten we onze blik op de hedendaagse poëzie en komen we uit bij de in 1997 overleden dichter Herman De Coninck, een van de grootste dichters, zoniet de grootste, die ons taalgebied ooit heeft gekend. Het zou niet moeilijk zijn om hier meteen vijf titels neer te pennen die alle onze lijst zouden kunnen vervolliedigen, maar een keuze dringt zich op. Daarom het gedicht dat op zijn doodsprentje stond afgedrukt en allesomvattend is: 'De Plek'.

meente haar leven van elke dag kan terug vinden. Het resultaat is echter veel wreder: de bevolking leeft naar de in haar *soap* gehanteerde

normen. Ze déntk zoals men denkt in haar programma's en dat is ernstig. Daarenboven spréekt ze zoals men spreekt in haar programma's en dat is onoverkomelijk. Men kan de Nederlandse taal niet eens meer correct hanteren enerzijds, men verwaarloost zijn eigen dialect en de folklore die er bijhoort anderzijds. De taal van ons volk is een sociolect. Ouders voeden hun kinderen op in de trant van 'Loopt eens schoon op den bijgank, manneke!'. Eens de kinderen op een lagere school in

Limburg, Antwerpen of West-Vlaanderen zijn aangekomen, zet dit koeterwaals zich onherroepelijk verder. Zelfs op universiteiten schijnt het voor een behoorlijk aantal assistenten en - godbetert - zelfs voor sommige professoren niet langer *bon ton* hun moedertaal correct te hanteren. Hun taalgebruik bulkt van de contaminaties, pleonasmen en purismen. Maar wanneer een nietsvermoedend student bij een wetenschappelijke *paper* dergelijk taalgebruik toepast, snoert een cijfer onder de twaalf hem abrupt de mond.

Er is nog hoop. De tijd is nu rijp voor muggenzifters om op de voorgrond te treden, want enkel een harde confrontatie met de feiten kan onze taal redden. Indien onderwijzers niet in staat zijn correct Nederlands te spreken, kunnen zij geen correcte onderwijzers zijn. Het kaf moet dringend van het koren gescheiden worden, want een goede oogst komt in het gedrang. Een oogst van een nieuwe lichtung schrijvers, dichters en journalisten die ook het volk van de eenentwintigste eeuw in het Algemeen Nederlands moet vermaken en inlichten. Als dat niet gebeurt zullen titels als 'De gele rivier is bevrozen' niet langer als opzettelijk fout, maar in de heilige overtuiging van een correct taalgebruik op *covers* van boeken prijken. Laat het niet waar zijn.